دیوان

سەرنووسەر
سمکۆ عەبدولکەریم

گۆڤارێکی مانگانەی ئەدەبی و ڕۆشنبیریی گشتییە
ناوەندی هەولێری مەکتەبی ڕاگەیاندنی یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان دەریدەکات

خاوەن ئیمتیاز	سەرپەرشتیاری گشتی	بەڕێوەبەری نووسین
مەسعودی مەلا هەمزە	**بێکەس حەمە قادر**	**محەمەد گۆران**

ژمارە (١٧) تشرینی یەکەمی ٢٠٢٢ زایینی - گەڵاڕێزانی ٢٧٢٢ کوردی

ئەم گۆڤارە لە ماڵپەڕی هەواڵنامەی کتێب داگیراوە hewalname.com/ku

ژن لە دیوان دا

لە ژمارە یەکی گۆڤاری (دیوان)ەوە تا ئێستە بابەتی دۆسیە و دیدار دوو بابەتی سەرەکیمان بوونە، وەکو قۆناغی یەکەم مەبەستمان بووە دۆسییەکان زیاتر بۆ ئەو کەسایەتییانە بن، کە هەڵکەوتەی سنووری پارێزگەی هەولێرن، بۆ ئەوەی بتوانین بەشێوەیەکی بابەتیانە هەموو ئەو کەسایەتییانە بەسەر بکەینەوە، کە ڕۆژێک لە ڕۆژان خاوەن پێگەیەکی ڕۆشنبیریی ئەدەبی، سیاسی، کۆمەڵایەتی بوونە، وێڕای بایەخی لە پێشتری هەر کامێکیشیان، لەبەردەست بوونی کەرستەی پێویستیش هۆکارێکی دیکەی کارکردنی ئێمە بووە لەسەر دۆسیەکە.
لەو چوارچێوەیەشدا گرنگیدان و تێگەیشتنمان بۆ ڕۆڵی ژن لە جووڵانەوەی ڕۆشنبیریی سیاسی و ئەدەبی و کۆمەڵایەتی، بەتایبەتی لە کۆمەڵگەیەکی پیاوسالاری وەکو کوردستان، وایکردووە زێتر چاومان لەسەر پێگە و ڕۆڵی ژنان بێت و بێ پسانەوە بەدوای ئەو ژنانەدا بگەڕێین، کە هیچیان لە پیاوان کەمتر نەبووە.
ئەگەر لە ڕابردوودا هێندە موکوڕ نەبووبین و لەم ڕووەوە کەمتەخەم بووبین، لێرە بەدوا هەوڵدەدین قەرەبووی ئەو ڕابردووەش بکەینەوە، چ وەکو دۆسیە، یان دیدار، ڕووبەرێکی فراوانتر بۆ ژن تەرخان بکەین، ئەمەش نەک وەکو جیاوازی جێندەریی، بەڵکو وەکو تەواوکار و ڕاگرتنی هاوسەنگی بوارەکانی ژیان.
ئێوەی خوێنەرانی گۆڤاری (دیوان)یش دەکرێت لەم ڕووەوە هاوکاربن، لە پێناساندن و ئاشناکردنمان بە ژنانی هەڵکەوتووی کوردەواری.
چونکە بە ئاوڕدانەوە بۆ ڕابردوو، چاوخشاندنەوە بە لاپەڕەکانی مێژوو، بۆمان دەردەکەوێت، بەدرێژایی مێژوو، وێڕای ئاستەنگە کۆمەڵایەتی و ئایینییەکان، لێرەولەوێ ژنی کوردیی زۆر ناودارمان هەن، کە بە مەبەست بووبێت، یان لەبێ ئاگایی، فەرامۆش کراون و هەوڵی پێویست نەدراوە وەبیر نەوەی دوای خۆیان بهێنرێنەوە.
زەینەب خان یەکێکە لەو ژنە ناودارانە، کە بەم دواییانە ناوی کەوتەوە سەر ڕووپەڕی ڕۆژنامە و گۆڤارەکان و دیوانە دەستنووسەکەشی چاپ و بڵاوکرایەوە.
بەداخەوە بەهۆی ئەوەی بەدرێژایی ماوەی دوای مردنی هیچ تیشکێکی نەخراوەتە سەر، لەبیری کەسدا نەمابوو، ئێستەش کە باسی دەکرێت و ناوی هاتووەتەوە نێو ناوان، کەم نین ئەوانەی ناتوانن ددان بەو ڕاستییەدا بنێن، کە ڕۆژگارێک ژنێک هەبووە ناوی زەینەب خان بووە، چجای ئەوەی بتوانن ئەوە بسەلمێنن کە ژنێکی ڕۆشنبیریش بووە.
ئەمەش ڕەنگدانەوەی ئەو تێگەیشتنە پیاوسالارییەیە، کە بە ئاستی جیاواز لە ناخی هەر پیاوێکدا هەیە. ئەگەرنا ئەوە ڕاستییەکی حاشا هەڵنەگرە، بەبێ بوون و بەشداری ژنان مومکین نییە هیچ کۆمەڵگەیێک بگاتە کەناری ئارام.

سەرنووسەر

هەولێر - شەقامی ١٠٠ مەتری نزیک کۆلێژی دەرمانسازی
govaridiwan@gmail.com
(گۆڤاری دیوان) لەتیلیگرام

دیزاین: ئاسۆ حەسەن ئەحمەد (٠٧٥٠٤٤٧١٨٢١)
تیراژ: ١٠٠٠ دانە
چاپخانەی ڕۆژهەڵات - هەولێر (٠٧٥٠٤٤٩٥٦٥٤ - ٠٧٧٠٤٤٩٥٦٥٤)

هەموو ئەو وتار و بابەتانەی لە گۆڤاری دیوان بڵاودەکرێنەوە، ڕاوبۆچوونی نووسەرەکانیانە

لەم ژمارەیەدا

*** دۆسیە: (مولازم حەلیم)**

١. مولازم حەلیم ڕۆمانێکی نەنووسراو / سمکۆ عەبدولکەریم ٤
٢. مولازم (حەلیم)/ هونەر ڕەسووڵ ٥
٣. مولازم حەلیم .. ئەو ژنەی دەبووایە هەموومان بیناسین!/ ئامادەکردنی: محەمەد گۆران ٧
٤. لەقەندیلی سەربەرزەوە .. (مولازم حەلیم) ئەفسانەی خەباتی ژنانی شاخ/ فەتاح حەسەن قەڵاتی........ ١٤
٥. دەمانتوانی لە کوردستان سەدان پورە (حەلیم) دروست بکەین/ مەلا بەختیار ١٨

*** مێژوو:**

١. سیاسەتی سوریا بەرانبەر بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی نەتەوەیی گەلی کورد/ د. ئەحمەد حەمەدئەمین ٢٠

*** ئەدەب:**

١. تراژیدیای گوێزانەوە لە شیعری ژیان لە موسافیرخانەدا/ عەلی شێخ عومەر ٣٨
٢. ئەحمەدی مەلا (هەرمێیەکانی فیرعەون) دەخوات/ بۆتان جەلال ٤٤
٣. پەرتووکی بونیاد، زمانگەری لە خوێندنەوەی ڕۆماندا – ژانی گەل بە نموونە/ د. نەجم ئەڵوەنی ٤٨
٤. شیعرێکی ناتیقی شاعیر لەسەر شاکر مەجروم/ یاسین برایم/ ڕواندز ٥١
٥. دوو سەرنج لەسەر ناوونیشانی دوو ڕۆمانی محەمەد شوکری/ سەروەر جەبار ٥٣
٦. ڕەنگزی یا گوڵێن خوینێ!/ موحسین عەبدولڕەحمان ٥٨
٧. سندووقی هاوسەرگیریی/ نووسینی: کاسی بوورک – و: مستەفا ڕابەر ٦٣
٨. پیرەژن و مریشکی هێلکەکەر/ هونەر سمایل ٦٨
٩. چیرۆکی ئەفسانە لە ژاپۆنەوە/ وەرگێڕانی/ موکەڕەم ڕەشید تاڵەبانی ٦٩
١٠. نامەی غوربەت و دووریـــی/ سەلما تۆما کاکۆ ٧٣
١١. دواجار سێبەری تۆ ماڵی منە/ موراد عەلی ٧٤

*** ڕۆشنبیریی گشتیی:**

١. بەراوردیی نێوان دیرۆکی شاماران و مێدوسا (بەشی دووەم و کۆتایی)/ مێهری ئەسەدی و شایستە مورادی ٧٦
٢. چۆن نیچە بخوێنینەوە؟/ ن/ دکتۆر فەیزیە زەیفوڵا – و/ عەبدوڵڵا ئەحمەد (سەرمەد) ٨٧

*** دیدار:**

١. دیداری نزار خەیلانی / دیمانە: سمکۆ عەبدولکەریم ٩٤

*** هونەر:**

١. حوزنی زیرەک/ بەگێڕانەوەی: حەسەن پەروەر ١٠٦
٢. سروودی ئەی ڕەقیب لە تای تەرازوودا/ ئەسعەد قەرەداخی – سوێد ١٠٨

*** خوێندنەوەی کتێب:**

١. پرسی زمانی کوردی لە عێراقدا/ محەمەد گۆران ١١٢
٢. ئەوان چاوەڕێی کازیوەن/ باهۆز مستەفا ١١٤
٣. کتێبی (الحداثة في الفن التشكيلي)/ نورەدین جاف ١١٦
٤. وەرگێڕان، واتا، یان شێواز/ عەبدولوەهاب ئەبوزێد – و/ لە عەرەبییەوە: کەریم سۆفی ١١٧

*** لەبری بیرەوەری:**

١. شەو لەکێوان (بەشی١١) / د. ئەرسەلان بایز ١٢٠

*** وێستگەی دیوان:**

١. (١) پرسیار (شاناز هیرانی) ١٢٨
٢. گۆشەی دیوان.. (باخچەی گڵکەند «گڵ کەند») ١٣٠
٣. یەکەم بابەت (شێرزاد حەسەن) ١٣٢
٤. نازناوی سەرتاش / زرار سەرتاش ١٣٣
٥. ئیسماعیل خەیات ١٣٤
٦. لە دەفتەری نەمریدا (ئیسماعیل خەیات) ١٣٥
٧. زمانی کوردی لە نەخۆشخانەیە !/ تاریق جامباز ١٣٦
٨. ئەو سەردەم بۆیان بڵاونەکردمەوە/ سەلاح شێخ شەرەف ١٣٨
٩. ساڵۆنی لاپەڕە (٩) ١٤٠

*** لاپەڕە ١٤٤:**

١-ڕووبارێک کە وشکی کرد ... لەبەر ڕابردووی ستایش دەکرێت؟/ سمکۆ عەبدولکەریم ١٤٤

ئەم گۆڤارە لە ماڵپەڕی هەواڵنامەی کتێب داگیراوە hewalname.com/ku

مێژوو

- **سیاسەتی سوریا بەرانبەر بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی نەتەوەیی گەلی کورد لە باشووری کوردستاندا (١٩٧٦–١٩٨٨)**

د. ئەحمەد حەمەدئەمین

ئەم گۆڤارە لە ماڵپەڕی هەواڵنامەی کتێب داگیراوە hewalname.com/ku

سیاسەتی سوریا بەرانبەر بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی نەتەوەیی گەلی کورد لە باشوور کوردستاندا (١٩٧٦–١٩٨٨)

د. ئەحمەد حەمەئەمین

پێشەکی

بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی نەتەوەیی گەلی کورد لە زۆربەی قۆناغەکانیدا جێگای تێڕامان و گرنگیدانی ئەو وڵاتانە بووە، کە بەشێک لە کوردستانیان پێوە لکێنراوە، لەو سۆنگەیەوە هەمیشە ترسی سەرەکیان ئەوە بووە ڕەنگدانەوە و کاریگەرییەکان بەسەر ناوچەکانی ژێر دەسەڵاتیان تەشەنە بکات و بڵاوببێتەوە. بۆ ئەو مەبەستە ئەگەر لە سیاسەتی سوریا بەرانبەر بە بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی نەتەوەیی گەلی کورد لە باشووری کوردستان، لە ماوەی نێوان ساڵانی (١٩٧٦– ١٩٨٨) بڕوانیین، ئەوەمان بۆ ڕوون دەبێتەوە، کە هاوکاری و پشتیوانییەکانی لەبەر خراپی پەیوەندییەکانی لەگەڵ عێراق و بۆ پاراستنی بەرژەوەندییە سیاسییەکانی خۆی بووە.

دیارخستنی سیاسەتی سوریا لەو قۆناغە هەستیارەدا لە بەرانبەر بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی نەتەوەیی گەلی کورد، ئامانجی ئەم لێکۆڵینەوەیەیە، کە لە پێشەکییەک و دوو تەوەر و ئەنجام پێکهاتووە.

لە تەوەری یەکەمدا: پەیوەندییەکانی نێوان سوریا و پارت و ڕێکخراوە سیاسییەکانی باشووری کوردستان لە دوای نسکۆی ساڵی ١٩٧٥ شەن و کەو کراوە. لە تەوەری دووەمیشدا، سیاسەتی سوریا بەرانبەر بە پێشهاتەکانی سەر گۆڕەپانی باشووری کوردستان شرۆڤە کراوە.

لەم چوارچێوەیەشدا ئاماژە بە هەڵبەز و دابەزی سیاسەتی سوریا لە قۆناغە جیاوازەکاندا کراوە و لە ئەنجامدا ئاماژە بەو خاڵانە کراون، کە لە دوو توێی توێژینەوەکەدا پێی گەیشتووین.

تەوەری یەکەم:

پەیوەندییەکانی سوریا لەگەڵ پارت و ڕێکخراوە سیاسییەکان لە باشووری کوردستان

لەگەڵ ئەوەی نسکۆی شۆڕش ساڵی ١٩٧٥ کاریگەری هەبوو لەسەر پەرتەوازەبوونی بەشێک لە بەشداربووانی بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی نەتەوەیی گەلی کورد و کپ بوونەوەی دەنگی شۆڕش لە باشووری کوردستان بۆ ماوەیەک، بەڵام نەبووە هۆکاری ئەوەی مەسەلەی بەردەوامی شۆڕش لە ناخی شۆڕشگێرانی کورد بە تەواوی بتوێنێتەوە.

ئەم گۆڤارە لە ماڵپەڕی هەواڵنامەی کتێب داگیراوە hewalname.com/ku

بۆیە دەبینین لەگەڵ هاتنە پێشەوەی ئەو قۆناغە نوێیە بەشێکی بچووک لە شۆڕشگێڕان ڕوو لە دەرەوە دەکەن، کە دواتر ئەوانە دەبنە هەوێن و بنەمای دروستکردنی ڕێکخستنی سیاسی و سەرهەڵدانەوەی شۆڕش (کاظم حیبب، ٢٠٠٥، ٣٧٨).

وەکو دەگوترێت نەبوونی دەرفەت لەبەردەم هەڵگیرسانەوەی شۆڕش لە ئێران بە هۆی ڕێکەوتنی لەگەڵ عێراق، پاڵنەر بوو بۆ ئەوەی بەشێک لە شۆڕشگێڕەکان ڕوو لە سوریا بکەن، وەلێ لە سەرەتادا ئەوانەی ڕوویان کردە سوریا سەر بەهیچ پارتێکی سیاسی نەبوون، بەڵکو تەنیا ئامانجیان دەستپێکردنەوەی شۆڕش بوو (چەند لاپەڕەیەک لە ...، ٢٠٠٥، ٥٣- ٦٢).

لەگەڵ ئەوەی سوریا بەرانبەر بە کوردەکانی ژێر دەسەڵاتی خۆی سیاسەتێکی توندوتیژ و نامرۆڤانەیان پێڕەو دەکرد، کەچی لەبەر ناکۆکییەکانی لەگەڵ حکوومەتی عێراق ئامادەبوو ڕێگە بە شۆڕشگێڕەکانی باشووری کوردستان بدات[1] وڵاتەکەی بکەن بە مۆڵگەی حەوانە و سەرهەڵدانەوەی شۆڕش.

قۆناغی دەستپێکردنەوەی شۆڕش، سەرەتای

یەکێتیی نیشتمانی کوردستان هەر لە سەرەتای دامەزراندنییەوە سوریای کردبووە بنکەی سەرکردایەتی و شوێنی خۆ ڕێکخستن و مەشق پێکردنی کادیرەکانی و بڵاوکردنەوەی بەیاننامە و بڵاوکراوەکانی

ئەم گۆڤارە لە ماڵپەڕی هەواڵنامەی کتێب داگیراوە hewalname.com/ku

قۆناغێکی تازە بوو لە خەباتی سیاسی، کە تێیدا ژمارەیەک پارت و ڕێکخراوی سیاسی دامەزران. ئەو پارت و ڕێکخراوانە لەوە گەیشتبوون، کە کاریگەری و هێز و توانای هەر لایەنێکی سیاسی بە تەنیا پێوانە ناکرێت، بۆیە هێزی ڕاستەقینەی هەر لایەنێکی سیاسی برتییە لە هێزی خۆی و هێزی دۆستەکانی پێکەوە. ئیدی لە بازنەی ئەو مەسەلەیەدا، بۆ گەورەکردن و بە هێزکردنی تواناکانی خۆیان و لەبەر ڕۆشنایی ناکۆکییەکانی نێوان عێراق و سوریا، کەوتنە پەیوەندی گرتن لەگەڵ سوریادا (کۆمەڵەی ڕەنجدەرانی کوردستان، هاوپەیمانی نەک کلکایەتی ...، ١٩٨٦، ٥).

یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان وەکو ڕێکخراوێکی سیاسی تازە، کە لە ٢٢ی مایسی ١٩٧٥ لە ڕیستورانتی (طليطلة) لە (دیمەشق)ی پایتەختی سوریا دامەزرا (سەروەر عەبدولڕەحمان عومەر، ٢٠٠٢، ٧٤ بە دواوە) سوریا ئاگاداری هەنگاوەکانی دامەزراندنی بوو، بەبەڵگەی ئەوەی دەنگوباس و بەیاننامەی دامەزراندنەکەی لە ٢٥ی هەمان مانگدا لە ڕادیۆ و ڕۆژنامەکانی سوریا بڵاوکرایەوە (چەند لاپەڕەیەک لە ...، ٢٠٠٥، ٣٣) سەرەنجام لێرە بەدواوە یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان، سوریای کردە بنکەی سەرکردایەتی و شوێنی خۆ ڕێکخستن و مەشق پێکردنی کادیرەکانی و بڵاوکردنەوەی بەیاننامە و بڵاوکراوەکانی (مەعد فەیاز، ٢٠٠٩، ٢٢٠؛ ئەرسەلان بایز ئیسماعیل، ٢٠٠٢، ٤٣) جگە لەوەش بڕێک یارمەتی دارایی لەلایەن سوریاوە پێدەدرا[٢].

لە بارەی پەیوەندییەکانی نێوان یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان و سوریا جەلال تاڵەبانی (١٩٣٣ – ٢٠١٧) دەڵێت: «هەرگیز چاکەی سوریامان لە بیر ناچێتەوە، بە ڕاستی ئەو سەردەمە سوریا نەبوایە نەمان دەتوانی

hewalname.com/ku ئەم گۆڤارە لە ماڵپەڕی هەواڵنامەی کتێب داگیراوە

ئەو کارە وەکو پێویست ئەنجام بدەین، سوریا نەک هەر دەرگای بۆ کردینەوە، دەرگای سیاسی، دەرگای ڕێکخستن، دەرگای پروپاگەندە، بەڵکو دەرگای ڕاهێنانی پێشمەرگەشی بۆ کردینەوە، دەرگای چەک پەیداکردنی بۆ کردینەوە کە چەکمان پێبدات و کەرەستەی شۆڕشمان بۆ دابین بکات، بۆیە بە ڕاستی (ی.ن.ک) زۆر قەرزای سورياية» (دیمانەیەک لەگەڵ جەلال تاڵەبانی، ڕۆژنامەی کوردستانی نوێ، ژمارە ١٢٩٨، ٣/٦/١٩٩٦).

هەر لەم بارەیەوە نەوشیروان مستەفا (١٩٤٤- ٢٠١٧) لە یادداشتانەکانیدا نووسیویەتی: «... ئەگەر دامەزراندنی یەکێتی و هەڵگیرسانەوەی شۆڕش ...، بە سەروەرییەکی گەورە لە مێژوی کوردا حساب بکرێ، ئەبێ لەم سەروەرییەدا کورد بە ڕێزلێنانەوە چاکەی سوریا، بەتایبەتی هی سەرۆک حافظ ئەسەدی، لەبەر چاو بێ» (لە کەناری دانوبەوە ...، ١٩٩٧، ٧٧).

لە ڕاستیدا پەیوەندییەکانی یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان لەگەڵ سوریا گەیشتبووە ئاستێک، بەشێک لە گوتار و دروشمەکانی لەژێر کاریگەری حکوومەتی سوریادا بوون، وەکو ئەوەی لە دەقی بەیاننامەی دامەزراندنیدا هاتووە: «یەکێتی بە جێبەجێکردنی ئەرکەکانی دەتوانێت عێراق بخاتە سەر ڕێگای تێکۆشانی ڕەوای عەرەب دژ بە ئیمپریالیزم و کۆنەپەرستی، توانا زۆر و زەبەندەکانی عێراقیش ساز و ئامادە بکات و بیانخاتە ئەو شەڕە چارەنووسسازەی کە نەتەوەی عەرەب دژی زایۆنیز و ئیمپریالیزم دەیکات» (بڕوانە: البيان الاول للاتحاد الوطني الكردستاني في ١/٦/ ١٩٧٥). لێرەدا جێ خۆیەتی بگوترێت هەڵگرتنی ئەو دروشمە توندڕەوە عەرەبییە (التجمع الوطني العراقي- توع)[٣] کاریگەری هەبوو بەسەر یەکێتیی-یەوە، لەبەر ئەوەی ڕەنگدانەوەی بەسەر ئەدەبیاتیشییەوە بۆ ماوەیەک مایەوە.

پارتی دیموکراتی کوردستان (سەرکردایەتی کاتی)[٤] وەکو پارتێکی سەرەکی سەرگۆرەپانی خەباتی نیشتمانیی و ڕزگاریخوازیی کورد لە باشووری کوردستان، لەسەر پاشماوەی ڕێکخستنەکانی شۆڕشی ئەیلوول هاتەوە مەیدانی خەبات. لێرەشدا ئەگەرچی مارانگازی سیاسەتی وڵاتە هەرێمی و نێودەوڵەتییەکان ببوو، بەڵام دەرکی بەوە کردبوو پێویستی بە هاوکاری و هەماهەنگی دەوڵەتێکی ناوچەکە دەبێت بۆ ئەوەی لەو ڕێگایەوە هەم سوود وەربگرێت، هەمیش لەوێوە پەیوەندی بە ئەندامانییەوە بکاتەوە، کە لە نیشتمان دوورکەوتبوونەوە. ئەنجام لەو سۆنگەیەوە وەفدێک لە کادیرانی سەردانی سوریا و لوبنان دەکەن، هەم بۆ ئەوەی کار بۆ سەر لە نوێ بەرپابوونەوەی شۆڕش بکەن، هەمیش بۆ ئەوەی لە بەیروت چاویان بە جەلال تاڵەبانی بکەوێت و گفتوگۆی لەگەڵدا بکەن (چەند لاپەڕەیەک لە ...، ٢٠٠٥، ٨٤).

بۆیە ئەگەرچی پارتی دیموکراتی کوردستان (سەرکردایەتی کاتی) مەبەستی بوو وەکو یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان سوود لە پێگەی سوریا وەربگرێت، بەڵام هاوکار و هەماهەنگییەکەی سوریا بۆ پارتی وەکو هی یەکێتیی نەبوو.

وێڕایی ئەوەی (التجمع الوطني العراقي- توع) بەر لە نسکۆی شۆڕش پەیوەندی لەگەڵ سەرکردایەتی پارتی دیموکراتی کوردستان و بارزانیدا ئاسایی بوو، بەڵام پارتی خۆی بەدوور گرتبوو لەوەی تێیدا ببێتە ئەندام، لەبەر ئەوەی بەرنامەی ئەو بەرەیە لەگەڵ بیروباوەڕەکانی پارتی نەدەگونجان (نەوشیروان مستەفا، لە کەناری دانوبەوە، ١٩٩٧، ٦٥) ئەنجام پەیوەندییەکان تا دوای نسکۆ هەروا مایەوە. دوا نسکۆ کاتێک (التجمع الوطني العراقي- توع) داوا دەکات پارتی ببێتە ئەندام لە بەرەکەدا، ڕێکخستنەکانی پارتی لە سوریا بەهۆی ئاگادارنەبوونی مەسعوود بارزانی نەیانتوانییوە وەڵامێکی ڕوون و ئاشکرایان بدەنەوە (عەلی تەتەر نێرەویی، ٢٠٠٨، ٦٧).

لەگەڵ سەردانیکردنی مەسعوود بارزانی بۆ سوریا، بابەتی ئەندام بوونی پارتی لە (التجمع الوطني العراقي- توع) دووبارە

“
وەفدێک
لە کادیر
پارتی
ڕادەسپێ
سەردان
سوریا و
لوبنان
بکەن، ه
بۆ ئەوە
کار بۆ س
لە نوێ
بەرپابوو
شۆڕش
بکەن،
هەمیش
لە بەیرو
چاویان
بە (جەلا
تاڵەبانی
بکەوێت
”

ئەم گۆڤارە لە ماڵپەڕی هەواڵنامەی کتێب داگیراوە hewalname.com/ku

دێتەوە بەرباس (التجمع الوطني العراقي- توع) داوا لە مەسعوود بارزانی دەکەن وەکو پارتی بەیانێک دەربکەن و پەیوەندییەکانی خۆیان لەگەڵ ئەمەریکا و ئیسرائیل ببپچڕێنن، تا ئەوەی وەکو ئەندام قبوڵیان بکەن، لە بەرانبەردا مەسعوود بارزانی بە توندی وەڵامیان دەداتەوە و داواکارییەکەیان ڕەتدەکاتەوە (عەلی تەتەر نێروەیی، ٢٠٠٨، ٦٧)

ئەمەش دەبێتە فاکتەرێک بۆ سادربوونی پەیوەندییەکانی نێوان پارتی دیموکراتی کوردستان و (التجمع الوطني العراقي- توع) (نەوزاد عەلی ئەحمەد، ٢٠١٠، ١٣١) بۆ ئەوەی ببێتە ئاستەنگ لە بەردەم ڕاگرتنی هاوکارییەکانی حکوومەتی سوریا بۆ پارتی دیموکراتی کوردستان، بە بەڵگەی ئەوەی مەسعوود بارزانی لە دووەمین سەفەریدا بۆ سوریا ساڵی ١٩٨١ چاوی بە حافز ئەسەد (١٩٣٠ – ٢٠٠٠) کەوتووە و داوای هاوکاری لێ کردووە (مەسعوود بارزانی، بەرگی سێیەم، بەشی دووەم، ٢٠٠٤، ٢٠٠).

بۆیە دەکرێت ئەو ڕاستییە بگوترێت، کە پەیوەندییەکانی پارتی لە ئاستی پەیوەندییەکانی یەکێتیدا نەبووە، چونکە پارتی وەکو یەکێتیی نیشتمانیی ڕازی نەبوو، شۆڕشێک لەسەر خاکی کوردستان بەرپا بکات و پاشان ببێتە شۆڕشێکی عێراقی، یاخود شۆڕشێک سەرکردەکانی کورد ئەنجامی بدەن و هەروا بە ئاسانی ژمارەیەک لە کەسانی عەرەبی شۆڤێنی ببنە سەرکردەی و دواتریش جیاوازییەکی ئەوتۆیان نەبێت لەگەڵ بەرپرسانی ئەوکاتەی بەغدا، یان کەسانێک لە ڕێی ڕشتنی خوێنی کوردەوە تەختی دەسەڵات بە دەست بێنن و دواتریش ببن بە چەوسێنەری کورد و دژ بە مافەکانی (جەمال فەتحوڵڵا تەیب، ٢٠١٢، ٢٠٢).

یەکێکی دیکە، لەو ڕێکخراوە سیاسییانەی، کە دوای نسکۆ لەسەر گۆڕەپانی سیاسی لە کوردستانی عێراق دامەزرا، بزووتنەوەی

حافز ئەسەد و سەدام حوسێن

hewalname.com/ku ئەم گۆڤارە لە ماڵپەڕی هەواڵنامەی کتێب داگیراوە

سۆسیالیستی کوردستان[٥] بوو، کە دواتر ناوەکەی گۆڕا بۆ حزبی سۆسیالیستی کوردستان، ئەویش بەهەمان شێوەی پارتەکانی دی هەوڵی دا پەیوەندیدی بە وڵاتانی ناوچەکەوە بکات، لەوانە: سوریا. لەم بارەیەوە قادر عەزیز ئەندامی سەرکردایەتی ئەو پارتە دەڵێت: «پەیوەندییەکانمان بەردەوام لە بەرزبوونەوە و نزمبوونەوە دابوون، زیاتریش پەیوەندی شەخسی و زارەکی بوون، پەیوەندییەکان لە ڕێگای عادل موراد و عەدنان موفتی-یەوە بوون، کە زۆر سەرکەوتوو نەبوون، چونکە تەمەڵ بوون و زۆر خۆشیان نەدەدایە کارەکان، هەروەها د. محمود عوسمان و عەبدولخالق زەنگەنەش بەهۆی ئەوەی ئەوانیش ماڵەکانیان لە دیمەشق بوو، ناوە ناوە لە کۆڕ و کۆبوونەوەکاندا بەشداریان دەکرد و پەیوەندییەکانی حزبیان پێکهێنابوو، بەڵام بەهۆی ناکۆکی نێوانیان و جدی نەبوونیان لە کارەکاندا، نەک هەر سوودێکیان بۆ حزب نەبوو، بەڵکو زیانی زۆرشیان لێدا» (سەلام عەبدولکەریم عەبدوڵڵا، ٢٠١١، ١٦١)

لەم ڕووەوە عەدنان موفتی باسی ئەوە دەکات، لە هاوینی ساڵی ١٩٧٩ بۆ دروستکردنی پەیوەندی سیاسی سەردانی سوریا و لوبنانی کردووە، بەڵام بۆ ماوەی دە ڕۆژ لە سوریا زیندانی کراوە، کاتێکیش ئازاد بووە دەستی کردووە بە نزیکبوونەوە و گرێدانی پەیوەندییە سیاسییەکان.

بەڵام پەیوەندییە سیاسییەکانی حزبی سۆسیالیستی کوردستان هێندە پەیوەندی فەرمی نەبوونە، ئەگەر بەراوردیان بکەین لەگەڵ پەیوەندییەکانی یەکێتیی نیشتمانیی بە پلەی یەکەم و پارتی دیموکراتی بە پلەی دووەم.

پارتی گەلی دیموکراتی کوردستان. دوای جیابوونەوەیان لەسەرکردایەتی پارتی دیموکراتی کوردستان لە کۆنگرەی نۆیەم لە ٢٦ی تەمووزی ١٩٨١ لەسەر دەستی سامی عەبدولڕەحمان (١٩٣٢- ٢٠٠٤) و هاوڕێکانی دامەزرا، بەشێک لە ئەندامانیان بەهۆی ناکۆکییەکانیان لەگەڵ پارتی لە ناوچەی بادینان، ناچاربوون ماوەیەک سوریا بکەنە مۆڵگەی حەوانەی خۆیان (صلاح الخرسان، ٢٠٠١، ٢٨٤) ئەگەرچی لەنێو سەرچاوەکاندا ئاماژە بۆ ئەوە نەکراوە، کە سوریا هاوکاری پارتی گەلی کردبێت، بەڵام مومکین نییە سوریا ئاگاداری بوونی هەودارانی نەبووبێت لەسەر خاکەکەی.

لەگەڵ هەموو ئەوانەدا، ئەگەرچی ناکۆکییەکانی نێوان سوریا و عێراق، کاریگەری هەبوو لەسەر ئەوەی سوریا پەیوەندی لەگەڵ هەندێک لە پارت و ڕێکخراوەکانی سەر گۆڕەپانی باشووری کوردستان گرێبدات و تا ڕادەیەکیش هاوکاریان بکات، بەڵام ئەوە ناگەیەنێت سوریا دڵسۆزی سەرکەوتنی بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی نەتەوەیی گەلی کوردی بووبێت لە باشووری کوردستاندا، بەبەڵگە ئەوەی بەپێی گۆڕانکاری و پێشهاتەکان، سیاسەتی بەرانبەر بە مەسەلەکان لە باشووری کوردستان هەڵبەز و دابەزی کردووە و هاوکاری و پەیوەندییەکان ساردی تێکەوتووە.

تەوەری دووەم: سیاسەتی حکومەتی سوریا لە بەرانبەر پێشهاتەکان لە باشووری کوردستان

لەگەڵ دەستپێکردنەوەی شۆڕش لە باشووری کوردستان، بە بەراورد لەگەڵ ئێران و تورکیا، ئاستی پەیوەندییەکانی سوریا و بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی نەتەوەیی گەلی کورد بە ئاراستەیەکی جیاوازتر بەدی دەکرێت، چونکە ناکۆکی و ململانێی توند کەوتبووە نێوان سوریا و عێراق. لێرەشدا لەبەر ئەوەی بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی نەتەوەیی گەلی کورد پێویستی بە جۆرێک لە هاوکاری و هەماهەنگی هەبوو، پارت و ڕێکخراوە کوردییەکان پەیوەندی بە یەکدییەوە دەکەن، ئەمەش بووە دەرفەت، بۆ ئەوەی ئەو وڵاتە دەست بخاتە ناو کاروباری بزووتنەوەکە و ئاراستەی ڕووداوەکان و پێشهاتەکان بە ئامانجەکانی خۆیەوە ببەستێتەوە.

“
بە ڕاست
ئەو
سەردە
سوریا
نەبوایە
نەمان
دەتوانی
کارە وە
پێویست
ئەنجام
بدەین
”

hewalname.com/ku ئەم گۆڤارە لە ماڵپەڕی هەواڵنامەی کتێب داگیراوە

لەم چوارچێوەیەدا، هەر لەسەرەتاوە سوریا هاوکاری و هەماهەنگیی لەگەڵ یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان دەکات، کە لەسەر خاکی ئەو دابمەزرێت، بەڵام هاوکاری و هەماهەنگییەکانی سوریا بۆ یەکێتیی سنووردار بووە، بەبەڵگەی ئەوەی کاتێک یەکێتی ڕۆژنامەیەک بە زمانی کوردی بە ناوی (ڕێبازی نوێ) چاپ دەکات، هەرزوو سوریا ڕێگە لە دەرچوونی دەگرێت، لەبەر ئەوەی دەستووری سوریا، نووسینی بە زمانی کوردی لە وڵاتەکەی قەدەغە کردبوو، نەدەبوو بە زمانی کوردی لەسەر خاکی ئەو، ئەو ڕۆژنامەیە چاپ و بڵاوببێتەوە. ئەمە جگە لەوەی هاوکاری و هەماهەنگییەکانیشی مەرجداربوون، بە بەڵگە ئەوەی بە ڕوونی دەبینرێت کۆمەڵێک دورشم بەسەر یەکێتیی نیشتمانیی سەپێنراوە، لەوانە: لەنێوبردنی یەکجارەکی دەسەڵاتی ئیمپریالیزم، دیکتاتۆری، کۆنەپەرستی، زایۆنیزم، دەرەبەگایەتی و سەرمایەداری، کە سەرجەمیان دروشمی سوریا بوون بە ناوی (جبهة الصمود والتصدي) دەری کردبوون. بە وردبوونەوەمان لە دروشمەکان بۆمان ڕوون دەبێتەوە هیچیان پەیوەندییان بە کوردەوە نەبووە، ئەوە سەرەڕای ئەوەی لە توانای هێزێکی وەکو یەکێتیی-یشدا نەبووە کاری لەم شێوەیە ئەنجام بدات (جەمال فەتحوڵڵا تەیب، ٢٠١٢، ٣٠-٣٣)

کەواتە هاوکارییەکان هەر ئەوەندە بوون، تا لە بەرژەوەندی سیاسەتی سوریادا بوون، هەرکاتێک هەست بکرایە مەترسی دەکەوێتە سەر بەرژەوەندییەکان، یەک ڕاست هەڵوێستەکان دەگۆڕان.

یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان کاتێک لە سوریا جێگیربوو، دەبوو هەڵوێستی خۆی لە بەرانبەر (التجمع الوطني العراقي- توع) ڕوون بکاتەوە، لەم سەروبەندەشدا لەبەر ئەوەی سوریا بۆ یەکێتیی زۆر پێویست بوو و پشتگیری دەکرد، دەبوو قبووڵی ئەوە بکات تێیدا ببێتە ئەندام (نەوشیروان مستەفا ئەمین، ١٩٩٧، ٦٥) لە بەرانبەر قبوڵکردنی ئەندامییەتی (التجمع الوطني العراقي- توع) یەکێتیی کەوتە ژێر باری چەند پابەندییەکی سیاسییەوە لەوانە:

یەکەم: شۆڕشی کورد ببێتە بەشێک لە شۆڕشی عێراق و درووشمەکانی بەهەمان شێوە بێت، بەمەش دەبوو یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان لەژێر ئاڵای (التجمع الوطني العراقي- توع) خەبات بکات.

دووەم: دەبوایە یەکێتیی ڕووخانی ڕژێم بکاتە ئامانجی و دروشمی سەرەکی خۆی و لەو پێناوەشدا تێبکۆشێت، تا ڕووخانی تەواوەتی، بۆیە نەدەبوو هیچ جۆرە سازان و چارەسەرێکی مام ناوەندی قبوڵ بکات.

لەو بارەیەوە توێژەرێک پێیوایە، نەدەبوو یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان ئەو مەرجانە بۆ بە ئەندام بوون لە (التجمع الوطني العراقي- توع) قبوڵ بکردایە، چونکە بە هۆیەوە کەوتبووە ژێر باری کۆمەڵێک ئیلتزاماتەوە (سەروەر عەبدولڕەحمان عومەر، ٢٠٠٢، ١٧٨)

نەوشیروان مستەفا وەکو یەکێک لە ئەندامانی دەستەی دامەزرێنەر کە دەنگی بۆ چوونە ناو (التجمع الوطني العراقي- توع) نەداوە بیروڕایی وابووە:«... یەکێتی نەچێتە ژێر باری هیچ ئیلتزاماتێکی سیاسییەوە و خۆی نەبەستێتەوە بەهیچ ڕێکخراوێکی دیکەوە، بۆ ئەوەی ئازادی جوولانی هەبێ...»(لە کەناری دانوبەوە، ١٩٩٧، ٦٥).

لە بەرانبەر ئەوەشدا یەکێتیی داوای دەستکاریکردنی بەرنامە و دروشمەکانی (التجمع الوطني العراقي- توع) (التجمع الوطني العراقي- توع) دەکات و بەرنامەی خۆی و مافەکانی کورد بە ڕوونتر دەخزێنێتە نێو بەرنامەکەوە و بەڵێن دەدرێت بە گوێرەی توانا لەڕووی ماددی و مەعنەوییەوە هاوکاری شۆڕشی کورد بکرێت، هەوڵی ئەوەش بدەن شۆڕش بکەنە شۆڕشێکی عێراقی و لە ناوچەکانی باشوور و ناوەڕاست دەست بە خەباتی چەکداری بکەن، بەڵام لە ئەنجامدا، نە بەکردەوە

" پارتی دیموکراتی کوردستان (سەرکردایەتی کاتی) وەکو یەکێتیی نیشتمانی کوردستان مەبەستی بوو سوود لە پێگەی سوریا وەربگرێت "

hewalname.com/ku ئەم گۆڤارە لە ماڵپەڕی هەواڵنامەی کتێب داگیراوە

لەگەڵ دەستپێکردنەوەی شۆڕش لە کوردستانی عێراقدا، بە بەراورد لەگەڵ ئێران و تورکیا، ئاستی پەیوەندییەکانی سوریا و بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کورد بە ئاراستەیەکی جیاوازتر بەدی دەکرێت

شۆڕشەکە بوو بە شۆڕشێکی عێراقی، نە هێزە عێراقییە بەهەڵستکارەکانیش توانیان شۆڕش بۆ ناوچەکانی باشووری عێراق بگوازنەوە، ئەمەش لەبەر ئەوەبوو بەشێک لە ڕێکخراوەکان ئامادەیی ئەوەیان تێدا نەبوو بگەڕێنەوە کوردستان، چونکە هەموویان لە دەرەوە وڵات ژیانیان دەگوزەراند، بۆیە هەوڵەکانیان تەنیا بواری ڕاگەیاندنی گرتەوە و بەس، ئەمەش کاریگەری ئەوتۆی نەبوو (باقر یاسین، ۲۰۰۱، ۷۱).

لە کاتێکدا (التجمع الوطني العراقي- توع) خەریک بوو بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی نەتەوەیی گەلی کورد لەژێر سەرکردایەتی یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان بکاتە پارچەیەک لە خەباتی گەلی عێراق، پارتی دیموکراتی کوردستان پێچەوانەی ئەم دروشمە کاری دەکرد و دروشمی نەتەوەیی هەڵگرتبوو، ئیدی هەڵگرتنی هەردوو دروشم لەلایەن هەردوولای سەر گۆڕەپانی بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی نەتەوەیی گەلی کورد بارگرانی و دروستکردنی دوژمنداری زۆرتری دراوسێکانی بە دواوە بوو، لەبەر ئەوەی یەکێتیی هەوڵیدەدا بە هاوکاری سوریا و (التجمع الوطني العراقي- توع) لەسەر مەیدانی سیاسی کوردستان تەنیا هەرخۆی بێت، لە بەرانبەریشدا پارتی دیموکراتی کوردستان لە هەوڵی ئەوەدا بوو زیاتر لە یەکێتیی هەوڵەکانی دەربخات (عەلی تەتەر نێروەیی، ۲۰۰۸، ۷۲)

ئەمەش ناکۆکی و ململانێی توندی لێکەوتەوە و دواتر بارودۆخەکەی بەرەو شەڕی ناوخۆ برد.

لەگەڵ زیاد بوونی گرژی و ئاڵۆزییەکانی نێوان پارتی دیموکراتی کوردستان و یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان، هەوڵێک هەبوو بۆ ئاسایی کردنەوەی بارودۆخی نێوانیان، بەتایبەت لەلایەن ئەو ڕێکخراو و کەسایەتییانەی دوژمنی سەرسەختی ڕژێمی عێراقی بوون، لەوانە: (التجمع الوطني العراقي- توع) و سەرکردایەتی هەرێمایەتی عێراقی حزبی بەعسی عەرەبی سۆسیالیستی لە سوریا بە سەرۆکایەتی (باقر یاسین) و دەسەڵاتدارانی سوریا. بۆ ئەو مەبەستەش هەڵسوڕێنەری کارەکانی باڵوێزخانەی سوریا لە لەندەن بە فەرمی داوەتی مەسعوود بارزانی کرد، بۆ ئەوەی سەردانی سوریا بکات، بۆ ئەو مەبەستە لە ۱۹ کانوونی یەکەمی ۱۹۷٦ مەسعوود بارزانی لە ئەمەریکاوە گەیشتە دیمەشق و دوای چەندین کۆبوونەوەی لەگەڵ جەلال تاڵەبانی و باقر یاسین لە ١ی مارتی ۱۹۷۷ (ڕێکەوتنی مەیدانی) نێوان پارتی دیموکراتی کوردستان و یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان واژۆ کرا (نەوشیروان مستەفا ئەمین، ۱۹۹۷، ۱۳۱- ۱۳۲؛ سامي شورش، ۲۰۰۱، ١٤٤)

دیارە ئەو هەوڵەی دەسەڵاتدارانی سوریاش بە مانای پەرۆشی بۆ یەک ڕێزی بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی نەتەوەیی گەلی کورد نەبوو، بەڵکو بۆ ئەوەبوو، کە بزووتنەوەکە لە دژی عێراق بەردەوامی هەبێت.

لە کاتێکدا ئامانجی سەرەکی ڕژێمی عێراقی بە تەواوەتی لە ناوبردنی نەتەوەی کورد و شۆڕشەکەی بوو، بەڵام هەندێک جار لە ئەنجامی گوشاردا ناچار دەبوو هەڵویستی بگۆڕێت. لێرەشدا گفتوگۆ وەکو هونەرێکی بەرزی دبلۆماسی و بەڕێوەبردنی ململانێ

“
نسکۆی شۆڕش ساڵی ٧٥ کاریگەر هەبوو ل پەرتەوا بوونی ب لەبەشدار بزووتنە ڕزگاریخ کورد، ب نەبووە هۆکاری مەسەلە بەردەوا شۆڕش لە ناخی شۆڕشگێ کورد بە تەواوی بتوێنێتەوە
”

hewalname.com/ku ئەم گۆڤارە لە ماڵپەڕی هەواڵنامەی کتێب داگیراوە

> **نە بەکردەوە، شۆڕشەکە بوو بە شۆڕشێکی عێراقی، نە هێزە عێراقییە بەهەڵستکارەکانیش توانیان شۆڕش بۆ ناوچەکانی باشووری عێراق بگوازنەوە**

> **"لە بەرانبەر قبوڵکردنی یەکێتی بە بەرنامە و دروشمەکانی (توع) (توع)یش دەستکاری بەرنامەی خۆیی کرد و مافەکانی کوردی بە ڕوونتر خستە نێو بەرنامەکەیەوە"**

بۆ چارەسەرکردنی کێشە و ناکۆکییەکانی نێوان دوولایەنی ناتەبا، هەر لە زووەوە لەلایەن ڕژێمی بەعسەوە هەوڵی بۆ درا. لەم بارەیشەوە ڕژێم لە ڕێگەی (شێخ محەمەد شێخ ڕەشیدی لۆلان) گەورەی عەشیرەتی برادۆست هەوڵی دەستپێکردنی دانوستان لەگەڵ یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان دەدات، لە بەرانبەریشدا یەکێتیی لەبەر ئەوەی وەکو هێزێکی سەر گۆڕەپانی سیاسی ئەوکات وا لێکدەدرایەوە، کە شەڕ بۆ سوریا دەکات، بەمەبەستی لابردنی ئەو تۆمەتە، بەم دەست پێشخەرییە ڕازی بوو. ئەنجام دوای کۆبوونەوەی سەرکردایەتی بڕیاری دەستپێکردنی دانوستان دەدرێت و بۆ ئەو مەبەستەش عەلی عەسکەری (١٩٣٥ – ١٩٧٨) لە تشرینی دووەمی١٩٧٧ دەچێتە بەغدا و چاوی بە هەریەکە لە: سەعدون شاکر (١٩٣٩ – ٢٠١٥) سەرۆکی دەزگای هەواڵگری، عەدنان خەیروڵلا (١٩٤٠ – ١٩٨٩) وەزیری بەرگری و چەند کار بەدەستێکی دیکەی بەعس دەکەوێت و داواکارییەکانی یەکێتیی-یان دەخاتە بەر دەست، بەڵام دواجار بە دیتنی سەددام حوسێن (١٩٣٧ – ٢٠٠٦) جێگری سەرۆکی کۆمار دانوستانەکە شکست دێنێت و شاندەکە دوای سێ ڕۆژ دەگەڕێنەوە لۆلان (صلاح الخرسان، ٢٠٠١، ٣٦٦).

وێڕای ئەوەش، کە یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان بۆ ڕازیکردنی هاوپەیمانەکانی بەشێک لەو داخوازیانەشی پێشکەش کردبوو، کە داخوازیی نەتەوەیی عەرەبی بوون، کەچی ڕووبەڕووی ڕەخنە و گلەییی لایەنەکانی (التجمع الوطني العراقي- توع) بەگشتی و کاربەدەستانی سوریا و لیبیا بەتایبەتی بوویەوە و بە توندی هێرشیان کرد سەری و تاوانباریان کرد بە پەیمانشکێنی، چونکە بەدیدی ئەوان یەکێتی دەبوو درێژەی بە خەبات بدایە، تا ڕووخانی ڕژێمی عێراق (نەوشیروان مستەفا ئەمین، لە کەناری دانوبەوە، ١٩٩٧، ١٨٠ – ١٨٣)

بۆیە ئەگەرچی خەریک بوو پەیوەندییەکان ئاڵۆزبن، بەڵام بەهۆی سەرنەکەوتنی دانوستانەکە، هەرزوو پەیوەندییەکان ئاسایی بوونەوە.

وێڕایی ئەوەی دەسەڵاتدارانی سوریا دانوستانی یەکێتیی نیشتمانیی کوردستانیان لەگەڵ بەغدا قبوڵ نەبوو، کەچی خۆیان ساڵی ١٩٧٨ بۆ ماوەی چەند مانگێک ژێر بەژێر نوێنەرانیان بۆ یەکخستنی پارت و سوپا و دەوڵەت، گفتوگۆ لەگەڵ یەک دەکەن و لە دیمەشق و بەغدا دادەنیشن، هەروەها لە بەشێکی کۆبوونەوەکانیاندا ئەحمەد حەسەن بەکر (١٩١٤- ١٩٨٢) و سەددام حوسێن و حافز ئەسەد و عەبدولحەلیم خەدام (١٩٣٢ – ٢٠٢٠)یش بەشداری لە دانیشتانەکان دەکەن. هەموو ئەوانەش لە کاتێکدا بوو، ئۆپۆزسیۆنی عێراق لە سوریا و هی سوریاش لە عێراق بوون، هەوڵەکانیش لەنێوان هەردوو وڵات بێ ئاگاداری ئەوان دراون (نەوشیروان مستەفا ئەمین، پەنجەکان یەکتری دەشکێنن، ١٩٩٨، ١٢٤؛ علي سنجاري، ٢٠٠٩، ٢١٥ – ٢١٧).

بۆیە هەردوو ڕژێم بۆ ڕاهیکردنی مەرامەکانیان، هەموو شتێکیان بە ڕەوا دەزانی، بەڵام بۆ تاکە جارێکیش بەرژەوەندی بەرانبەرکەیان قبوڵ نەبووە و بە توندی ڕەتیان کردووەتەوە.

hewalname.com/ku ئەم گۆڤارە لە ماڵپەڕی هەواڵنامەی کتێب داگیراوە

هێزە ئۆپۆزسیۆنەکانی عێراق لەپێناو ڕووبەڕووبوونەوە و ڕووخاندنی ڕژێمی عێراق و یەکێتی نێوان بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی نەتەوەیی گەلی کورد و هێزە بەرهەڵستکارە عەرەبییەکان، پرۆژەی پێکهێنانی بەرەیەکی نیشتمانییان خستەڕوو، لە ئەنجامدا دوای گفتوگۆ و یارمەتیدانی کاربەدەستانی سووریا، لیبیا و فەلەستین، لە ١٢ی تشرینی دووەمی ١٩٨٠ بەرەی نیشتمانیی و نەتەوەیی دیموکراتی(جوقد)یان واژۆکرد[٦].

ئەگەرچی دامەزراندنی ئەو بەرەیە بۆ ئەو سەردەم گرنگ بوو، بەڵام گەورەترین کێشەی ئەوە بوو پارتی دیموکراتی کوردستان وەکو یەکێک لە پارتە کاریگەرەکانی سەر گۆڕەپانی سیاسی باشووری کوردستانی تێیدا نەبوو، بەمەش بەرەی نیشتمانیی و نەتەوەیی دیموکراتی (جوقد) بەبێ پارتی نەیدەتوانی سود لە سوریا وەربگرێت، لەبەر ئەوەی سنوورەکان بەدەستی ئەوەوە بوون، جگە لەوەش ئێران ئامادە نەبوو ئەو هاوکارییانەی لە سوریاوە دەگەیشت بداتە دەستی هێزەکانی بەرەی نیشتمانیی و نەتەوەیی دیموکراتی (جوقد) (عەلی تەتەر نێروەیی، ٢٠٠٨، ١٨٧).

ساڵی ١٩٨١ هاوکار و هەماهەنگییەکانی سوریا و لیبیا بۆ ئۆپۆزسیۆنی عێراق زیادی کرد، هەر لە مانگی مایسدا ژمارەیەکی زۆر چەک و تەقەمەنی لەلایەن سوریاوە بۆ یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان نێردرا (صلاح الخرسان، ٢٠٠١، ٣٩٧؛ دیڤید ماکداول، ٢٠٠٣، بەرگی دووەم، ٧١٧).

ئەو هاوکارییەی بۆ یەکێتیی نیشتمانیی دەهات زۆر زیاتر بوو لە وەی بۆ پارتی دیموکراتی کوردستان دەچوو، ئەوە دەرخەری ئەوەبوو پەیوەندییەکانی یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان لەهی پارتی دیموکراتی کوردستان لەگەڵ سوریا پتەوتر بوو (عەلی تەتەر نێروەیی، ٢٠٠٨، ٢٤٣).

قووڵبوونەوەی کێشە و ململانێییەکانی لایەنەکان بەتایبەت بەرەی نیشتمانیی و نەتەوەیی دیموکراتی (جوقد) و بەرەی نیشتمانیی دیموکراتی عێراق (جود)[٧] کاریگەری هەبوو لەسەر ئەوەی هەردوو حکومەتی سوریا و لیبیا هەوڵەکانیان چڕ بکەنەوە بۆ کۆکردنەوەی لایەنەکان، بۆ ئەوەی لەنێو بەرەیەکی فراوان کۆیان بکەنەوە، بەڵام بەهۆی ناکۆکییەکانی نێوان هێزەکان بەگشتی و پارتی دیموکراتی کوردستان و یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان بەتایبەتی هەوڵەکان تەگەرەیان تێکەوت. ئەگەرچی چەند کۆبوونەوەیەکیش لە شام و لیبیا ئەنجام دران، بەڵام دواجار هەوڵەکان سەرکەوتوو نەبوون و بەرەکە دانەمەزرا[٨].

هەروەها هاتنەپێشەوەی ڕووداو و پێشهاتەکانی سەر گۆڕەپانی باشووری کوردستان و چڕبوونەوەی ململانێیە نێوخۆییەکان لەنێوان یەکێتیی نیشتمانیی و لایەنەکانی بەرەی (جود) وای کرد یەکێتیی نیشتمانیی لە ڕێگەی وڵاتانی هاوپەیمانەوە، سوریا و لیبیا، بارودۆخەکە بەرەو هێوربوونەوە ببات. لەم بارەیشەوە جەلال تاڵەبانی لە نامەیەکدا بۆ کاربەدەستانی سووری و خالید بەگداش (١٩١٢- ١٩٩٥) سکرتێری پارتی کۆمۆنیستی سووری و نایف حەواتمە سکرتێری گشتی بەرەی

سوریا هاوکاری و هەماهەنگیی لەگەڵ یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان دەکات، کە لەسەر خاکی ئەو دابمەزرێت، بەڵام هاوکاری و هەماهەنگییەکانی سنووردار بووە

"لە کاتێکدا ئامانجی سەرەکی ڕژێمی عێراقی بە تەواوەتی لە ناوبر نەتەوەی کورد و شۆڕشە بوو، بەڵا هەندێک جار لە ئەنجامی گوشار ن بە گۆڕێ هەڵویس دەبوو"

hewalname.com/ku ئەم گۆڤارە لە ماڵپەڕی هەواڵنامەی کتێب داگیراوە

له سەرەتادا ئەوانەی ڕوویان کردە سوریا سەر بە هیچ پارتێکی سیاسی نەبوون، بەڵکو تەنیا ئامانجیان دەست پێکردنەوەی شۆڕش بوو

دیموکراتی فەڵەستینی، کە داوایان لێ دەکات نێوەندگیری لەنێوان ئەوان و حزبی شیوعی عێراقدا بکەن، بەڵام لەبەر ئەوەی هەوڵەکان پارتی دیموکراتی کوردستانی لەگەڵدا نەبوو، سەرکەوتوو نەبوو (عەلی تەتەر نێروەیی، ٢٠٠٨، ٣٢٣).

ئەو بارودۆخەی ئاماژەمان بۆ کرد، لە کاتێکدایە یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان لە باشووری کوردستان لە چەند لایەکەوە لە شەڕدا بوو، ئەوەش بە ڕوونی لەو پەیامەیدا بەدیارکەوت، کە بۆ هەڤالانی لە دەرەوە نووسوی بووی و دەڵێت: «ئێمە لە ٣ لاوە لە شەرەوە گلاوین، هەوڵی زۆرمان داوە لەگەڵ جود پیک بیین، سەری نەگرتووە. لەگەڵ سوریا و لیبیا و فەلەستینییەکان هەوڵ بدەن شەری ئیمە و جود ڕابگرن و ئیران تینمان بۆ نەهینێت، ئەگینا ناچارین خۆمان هەوڵ بدەین شەڕ لەگەڵ عێراق ڕابگرین» (نەوشیروان مستەفا ئەمین، پەنجەکان یەکتر ئەشکێنن، ١٩٩٨، ٣٣٢).

لە ڕاستیدا، بەردەوامی قەیرانەکانی یەکێتیی نیشتمانیی و خراپی باری حکوومەتی عێراق هەردوولای ناچار بە دانوستان کرد، سەرەنجام دانووستانەکان لە کانوونی یەکەمی ١٩٨٣ دەستی پێکرد. دەستپێکردنی دانوستانەکان لەم ئان و ساتە پڕ لە ململانێیەی نێوان هێزەکانی سەر گۆرەپانی کوردستان و عێراق و ناوچەکە، هەڵوێستی جیاواز و کاردانەوەی زۆری لێکەوتەوە. لێرەشدا بەر لەوەی هەنگاوەکانی دەستپێکردنی دانوستانەکان بچنە قۆناغی فەرمییەوە، پەیوەندییەکانی یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان و ڕژێمی بەعس بە گومان و بەشێوەی جیاواز باسی لێوە دەکرا، هەروەها کاتێکیش دانوستانەکان چوونە قۆناغێکی فەرمی، یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان بڕیاری شەڕ ڕاگرتنی خۆی لەگەڵ بەعسدا ڕادەگەیەنێت و ڕژێمیش وەڵامی ئەو هەنگاوەی دەداتەوە، هەڵوێست و کاردانەوەکان شێوازێکی دیکەی بە خۆیەوە بینی (ئەحمەد حەمەدئەمین، ٢٠٢١، ٥١ – ٥٦).

بەرەی نیشتمانیی و نەتەوەیی دیموکراتی (جوقد) کە یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان یەکێک بوو لەلایەنە سەرەکییەکان، هەرزوو ئەو هەنگاوەی بە خیانەت وەسف کرد و لە بەیاننامەیەکدا لە ٢٥ی کانوونی یەکەمی ١٩٨٣ نارەزایی خۆی دەردەبڕێت و ئەندامێتی یەکێتیی نیشتمانیی لە بەرەکەدا هەڵدەپەسێرێت. جگە لەوەش ڕایدەگەیەنێت، ئەوان ئاگاداری ئەو پەیوەندییەی یەکێتیی نیشتمانیی و ڕژێمی بەعس نین، پێشێلکارییە لە پێڕەوی ناوخۆی بەرەی نیشتمانیی و نەتەوەیی دیموکراتی (جوقد) (بیان جوقد حول ...، ٢٥ کانون الاول ، ١٩٨٣).

هەر بەوەندە ناوەستێت، بەڵکو لە ٢٣ی کانوونی دووەمی ١٩٨٤ بڕیاری دەرکردنی یەکێتیی نیشتمان کوردستان لە ئەندامێتی بەرەی نیشتمانیی و نەتەوەیی دیموکراتی (جوقد) ڕادەگەیەنێت (بیان جوقد تصریح الصحفی، حول طرد ...، ١٩٨٤/١/٢٣).

هەرچی تایبەتیشە بە هەڵوێستی سوریا لە بەرانبەر دانوستاکانی یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان و ڕژێمی بەعس. ئەوە هەر لەسەرەتاوە وەکو پاڵپشتیکاری یەکێتیی نیشتمانیی لە دوای دامەزراندنییەوە، بە هەواڵەکە نیگەران دەبێت، بەبیانووی ئەوەی یەکێتیی نیشتمانیی، پێشتر لەم بارەیەوە ئاگاداری نەکردوونەتەوە، ئاکام وەکو هەڵوێست و کاردانەوەیەک بەرانبەر بە

hewalname.com/ku ئەم گۆڤارە لە ماڵپەڕی هەواڵنامەی کتێب داگیراوە

دانوستان، کادیرانی یەکێتیی لە وڵاتەکەی تەنگاو دەکات و وەدەریان دەنێت (ڕێباز، ٢٠٠٨، ٢٨٩).

ئیدی پەیوەندییەکانی لەگەڵ یەکێتیی نیشتمانییدا دەبێتە پەیوەندییەکی دوژمنکارانە و تا دوای کۆتایی هاتنی دانوستانەکان ئاسایی نابێتەوە.

هاوکات لەگەڵ بوونی ناکۆکی نێوان سوریا و یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان. لە ٢٥ی تشرینی یەکەمی ١٩٨٤ شاندێکی بەرەی جود بە سەرۆکایەتی مەسعوود بارزانی و بە بەشداری ڕەسووڵ مامەند (١٩٤٤ – ١٩٩٤) و فەخری کەریم زەنگەنە چاویان بە حافز ئەسەد دەکەوێت و باس لە بارودۆخی ناوچەکە و پێشهاتە سیاسییەکانی سەر گۆرەپانی عێراق دەکەن، پێشبینی ئەوە دەکەن ڕژێمی عێراق نیازی نزیک کەوتنەوەی لە کەمپی خۆراوای هەبێت، بۆیە داوەتی حوسنی موبارەک (١٩٢٨ –٢٠٢٠)ی سەرۆکی میسری کردووە.

ئەوەی لێرەدا جێگەی تێبینییە دامودەزگاکانی ڕاگەیاندن و ڕۆژنامەکانی سوریا زۆر گرنگیان بەو دیدارە داوە و لە ناوچەکەدا دەنگی داوەتەوە (عەلی تەتەر نێروەیی، ٢٠٠٨، ٣٦٠). ئەمەشیان بۆ قووڵبوونەوەی ناکۆییەکانی نێوان یەکێتیی نیشتمانیی و لایەنەکانی جود بووە، بە بەڵگەی ئەوەی کاتێک ساڵی ١٩٨٥ ناکۆکی دەکەوێتە ناوخۆی یەکێتی و ئاڵای شۆڕش[٩] جیادەبنەوە باڵوێزی سوریا لە تاران خۆشحاڵی خۆی بەم بارودۆخەی یەکێتیی نیشتمانیی دەردەبڕێت (عەلی تەتەر نێروەیی، ٢٠٠٨، ٣٩٧).

وەنەبێت هەڵوێستە سیاسییەکان بەرانبەر بە بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی نەتەوەیی گەلی کورد، تەنیا لە بەرانبەر ڕووداوەکاندا بووبێت، بەڵکو بەرانبەر هەر وتەیەکیش بووە، کە لە زاری سەرکردەیەکی کورد هاتبێتە دەرەوە و لەگەڵ بەرژەوەندییەکانی ئەوان نەگونجابێت. لەم چوارچێوەیەدا کاتێک نەوشیروان مەستەفا ساڵی ١٩٨٧ لە دیدارێکی ڕۆژنامەوانیدا لەگەڵ ڕۆژنامەی (لۆمۆندی فەرەنسی) دەڵێت:

«بارودۆخ لەبارە بۆ بەدیهێنانی ئامانجی سەربەخۆیمان و دەمانەوێت عێراق پارچە پارچە بکەین، چونکە هیچ ڕێگەییەکی دیکە بۆ دەستکەوتن و جێبەجێکردنی ئامانجەکانی ئێمە نییە» (کریس کۆچیرا، ٢٠٠٢، ٨٠). ئەو قسەیە ئێران و تورکیا و سوریا زۆر نیگەران دەکات، لەبەرانبەریشدا ساڵح دگلە سکرتێری (التجمع الوطني العراقي- توع) لە وتارێکیدا لە ڕۆژنامەی (الغد الديمقراطي) ئۆرگانی (توع) هێرش دەکاتە سەر بۆچوونەکەی نەوشیروان مستەفا، جگە لەوەش دەسەڵاتدارانی سوریا نوێنەری یەکێتیی لە وڵاتەکەیان ناچار دەکەن لە ١٨ی نیسانی ١٩٨٧ ڕوونکردنەوەیەک بە ناوی نووسینگەی (شام)ی یەکێتیی نیشتمانیی کوردستانەوە بڵاو بکاتەوە و ڕۆژنامەی (لۆمۆند) بە دوور بخاتەوە (نەوشیروان مستەفا ئەمین، خولانەوە لەناو بازنەیدا ...، ١٩٩٩، ١٢٣– ١٢٤).

کاڵبوونەوەی ململانێی نێوخۆییەکان لەسەر گۆرەپانی باشووری کوردستان و هەنگاونان بۆ ئاشتبوونەوەی سەرتاسەری و دواتریش دامەزراندنی بەرەی کوردستانی لە ٢ی

ئەو هاوکارییەی بۆ یەکێتیی دەهات زۆر زیاتر بوو لە وەی بۆ پارتی دەچوو، ئەوەش دەرخەری ئەوەبوو پەیوەندییەکانی یەکێتیی نیشتمانی کوردستان لەهی پارتی دیموکراتی کوردستان لەگەڵ سوریا پتەوتر بوو

hewalname.com/ku ئەم گۆڤارە لە ماڵپەڕی هەواڵنامەی کتێب داگیراوە

ساڵی ١٩٨١ هاوکاری و هەماهەنگییەکانی سوریا و لیبیا بۆ ئۆپۆزسیۆنی عێراق زیادی کرد، هەر لە مانگی مایسدا ژمارەیەکی زۆر چەک و تەقەمەنی لەلایەن سوریاوە بۆ یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان نێردرا

لە فازیڵ ئەنساری ڕابەری بەعسی عێراقی دانیشتووی سووریا و عەبدوڵڵا ئەحمەر یاریدەدەری حزبی بەعسی سوریا، کە کەسی دووەمـی نێو حزبەکەی بـوو، ڕایانگەیاند مافی بڕیاردانی چارەنووس دروشمێکی جوداخوازە و پێکهێنانی بەرە کەلێن لەنێوان کورد و عـەرەب زیاتر دەکـات، جگە لەوە عەبدوڵڵا ئەحمەر بەڕاشکاوی ڕایگەیاند، هەتا ئەوکاتەی کوردەکان هەڵوێستەکانیان نەگۆڕن هاوکار و هەماهەنگ نابن (ئـازاد مستەفا، ١٩٨٨، ٣٤؛ کریس کۆچیرا، ٢٠٠٢، ٨٢).

لەسەر ئاستی ئەو ڕووداوانـەی دواتر، کە لە باشووری کوردستان ڕوویاندا، بەتایبەت لە مەسەلەی کیمیاباران کردنی ناوچەکان، هەریەک لە سووریا و لیبیا، تاکە دەوڵـەت بوون دژایەتی خۆیان و پاڵپشتیان بۆ کورد ڕاگەیاند (عەلی تەتەر نێروەیی، ٢٠٠٨، ٤٢٨) ڕەنگە ئـەوەش بۆ هـەوڵ و چالاکییەکانی بەرەی کوردستانی لەم ماوەیەدا بگەڕێتەوە، لەم ماوەیەشدا جەلال تاڵەبانی وەکو سەرۆکی بەرەکی کوردستانی بۆ کاروباری دەرەوە لە سوریا، سەردانی حافز ئەسەد و عەبدوڵڵا ئەحمەری جێگری ئەمینداری گشتی حزبی بەعسی عـەرەبی سـوریـای کـردووە، تێیدا مەسەلەی تاوانەکانی ڕژێمی بۆ باسکردوون.

مایسی ١٩٨٨، تا هەنگاوێکی گەورە بەرەو دامەزراندنی بەرەیەکی نیشتمانیی فراوانی عێراقی باوێت، لەپێناو ڕووخاندنی ڕژێمی بەعس و بونیادنانی ڕژێمێکی دیموکراسی. بۆ ئـەو مەبەستەش کەوتە هەوڵی ئـەوەی پـارتـە نیشتمانییەکانی سـەر گـۆڕەپـانی عـێراق بـانگ بـکات، بـەڵام هــەرزوو ئەو مەسەلەیە لەسەر ئاستی ناوخۆ و دەرەوەدا ڕووبـەڕووی ڕەخنە و گـازانـدە بوویـەوە، لەوانەش سوریا ناڕەزایی نیشاندا و هەریەک ئەیلول و ئێران لەبەر پەیوەندییەکانی لەگەڵ عێراق ئامادەی هاوکاریکردنی کورد نەبوون. هەرچی تورکیاشە هەمیشە دژی کورد بووە. واتە تاکە دەروازە بۆ کورد سوریا بوو، تا بتوانێت سوودی لێوەربگرێت.

ئەنجام

* سیاسەتی سوریا و وابەستەبوونی بە بزووتنەوەی ڕزگاریخوای کورد لە باشووری کوردستان، مەسەلەیەکی بەڵگەنەویست بووە لەم قۆناغەدا، لەبەر ئەوەی هەم سوریا لەبەر ناکۆکییەکانی لەگەڵ دەسەڵاتدارانی عێراق پێویستی بە کورد بووە، هەمیش کوردەکان پێویستیان بە هاوکاری سوریا بووە، لەبەر ئـەوەی قۆناغی دوای هـەرەسـی شـۆڕشـی

* لـەگـەڵ ئـەوەی هـاوکـارییـەکـانی سـوریـا بـۆ کـوردی عـێراق مـەرجـدار و ڕێـژەیـەکـی

ئەم گۆڤارە لە ماڵپەڕی هەواڵنامەی کتێب داگیراوە hewalname.com/ku

وانەبووە، کەچی لەسەر ئاستی پارتەکانیش ڕێژەی هاوکارییەکانیان جیاواز بووە. لەوەشدا زیاتر بۆ قووڵبوونەوەی ناکۆکییە ناوخۆییەکان و دەستتێخستن لە ڕووداوەکان بوو، بۆ ئەوەی بابەتەکان بە ئاراستەی سیاسەت و بەرژەوەندییەکانی سوریا بگۆڕێن.

* سیاسەتی سوریا لەم سەروبەندەدا ئەوەبووە تەسفییەی حیساباتی خۆیی لەگەڵ عێراق لە ناوچەکەدا بکات، نەک کورد مافەکانی دەستەبەر بکات، بە بەڵگەی ئەوەی هەرکاتێک هەولێکی نزیکبوونەوە و دانوستان هاتووەتە پێشەوە، یەک ڕاست نیگەرانییەکانی نەشاردووەتەوە و پەیوەندییەکانی پچڕاندووە و هەڕەشەی دەرکردنی کادیر و نوێنەرانی کردوون.

* سیاسەتی سوریا بەرانبەر بە بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی نەتەوەی گەلی کورد لەم قۆناغەدا، هاوشێوەی سیاسەتی ئێران بوو لە ماوەی شۆڕشی ئەیلوولدا، بە جۆرێک هاوکاری و هەماهەنگییەکی کەمی پێشکەشکردوون، تەنیا بەشی مانەوەی کورد بووە لە بەرانبەر ڕژێمی عێراقدا.

کاتێک یەکێتی ڕۆژنامەیەک بە زمانی کوردی بە ناوی (ڕێبازی نوێ) چاپ دەکات، هەرزوو سوریا ڕێگە لە دەرچوونی دەگرێت

پەراوێزەکان

(١) ناکۆکییە سیاسییەکانی سوریا لەگەڵ عێراق بریتی بوون لە: ململانێی ئایدلۆژیاکانی نێوان باڵی بەعسی هەردوو وڵات. ناکۆکییەکانیان لەسەر ئاوی فورات. ناکۆکی توندی نێوان سەددام حوسێن جێگری سەرۆک کۆماری عێراق و حافز ئەسەد سەرۆکی ئەوکاتەی سوریا. جگە لەوەش جیاوازی بۆچوونەکانیان لەسەر مەسەلەی فەڵەستین و ڕێکەوتننامەی جەزائیر. بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: (محمودی مەلا عزەت، ١٩٩٨، ١٣٦؛ سامی شۆڕش، ٢٠٠٢، ل٣٢ بە دواوە).

(٢) بڕی ئەو پارەیەی یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان لە سەرەتادا لە سوریای وەرگرتووە (١٥) هەزار دیناربووە، دواتر ساڵی ١٩٨٧ زیادی کرد بووە بە (٣٥) هەزار دینار. (نەوزاد عەلی ئەحمەد، ٢٠١٠، ٢١٦).

(٣) (التجمع الوطني العراقي- توع) ساڵی ١٩٧٥ لەلایەن حزبی بەعسی عەرەبی سۆسیالیست- سەرکردایەتی هەرێمی عێراق، بزووتنەوەی عەرەبیی سۆسیالیست، حزبی شیوعیی عێراق/ قیادەی مەرکەزی، حزبی ئیشتراکی، کۆنگرەی نەتەوەییە سۆسیالیستەکان و سوپای میللی بۆ ڕزگارکردنی عێراق وەکو ڕێکخراوێکی بەرەیی لە سوریا دامەزرا. یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان بە زۆرینەی دەنگی دەستەی دامەزرێنەر لە ١١ی شوباتی ١٩٧٦ بڕیاری چوونە ناو ئەو بەرەیەی دا (بڕوانە: بيان الاتحاد الوطني الكردستاني بمناسبة انضمامه إلى التجمع الوطني العراقي، ١٩٧٦/٢/١١؛ بيان حول انضمام الاتحاد الوطني الكردستاني لتجمع الوطني، ١٩٧٦/٢/١١).

(٤) پارتی دیموکراتی کوردستان (سەرکردایەتی کاتی) لە ١٠ی کانوونی یەکەمی

ئەم گۆڤارە لە ماڵپەڕی هەواڵنامەی کتێب داگیراوە hewalname.com/ku

١٩٧٥ لەسەر دەستی هەریەک لە: مەسعوود بارزانی، ئیدریس بارزانی (١٩٤٣- ١٩٨٦) سامی عەبدولڕەحمان (١٩٣٢ – ٢٠٠٤) جەوهەر نامیق سالم (١٩٤٦ – ٢٠١١) عارف تەیفور، کەریم ڕەزا، ئازاد خەفاف، ئازاد بەرواری، غازی زێباری، وریا سەعاتچی، فازیڵ میرانی و عەبدولڕەحمان پێداوی دامەزراوە (بۆ زانیاری زیاتر بڕوانە: حبیب محمد کریم، ١٩٩٨، ١٤٧-١٤٨؛ محەمەد مەلا قادر، ٢٠٠٧، ٧١-٧٢).

(٥) بزووتنەوەی سۆسیالیستی کوردستان، بیرۆکەی دامەزراندنی دەگەڕێتەوە بۆ دوای نسکۆی شۆڕش ساڵی ١٩٧٥، بەتایبەت ئەو کەسایەتیانەی بەنیازی بەرەنگاری و درێژە پێدانی شۆڕش بوون، هەربۆیە دوای گەڕانەوەیان بۆ عێراق بەردەوام چاویان بەیەکدی کەوتووە، سەرەتا بە چاولێکەری (الحركة التصحيحية) کە بەعسییەکان لە سوریا دایان مەزراندبوو ناو لە خۆیان دەنێن (بزووتنەوەی ڕاستکردنەوە) بە بیانوونی ئەوەی چەوتی و لادانە سیاسییەکانی پارتی دیموکراتی کوردستان ڕاست دەکەنەوە، بەڵام دواتر دوای تاوتوێکردنی بابەتەکە لەسەر دەستی هەریەک لە: ساڵح یوسفی (١٩١٨-١٩٨١) عەلی عەسکەری، خالید سەعید (١٩٣٤ – ١٩٧٨) تاهیر عەلی والی، سەعدی گچکە (١٩٤٦ – ١٩٧٨) عومەر دەبابە (١٩٢٤ – ١٩٩٢) ڕەسووڵ مامەند ، عەلی هەژار (١٩٤٣ – ١٩٨٢) کاردۆ گەلاڵی (١٩٥١ – ١٩٨٢) مەلا ناسیح لە سەرەتاکانی مانگی یەکی ١٩٧٦ بڕیاری دامەزراندنی بزووتنەوەی سۆسیالیستی کوردستان درا. (بۆ زیاتر زانیاری بڕوانە: ئەحمەد حەمەدئەمین ٢٠١٣، ٢٢-٢٥).

(٦) بەرەی نیشتمانیی دیموکراتی نەتەوەیی عێراق (جوقد) دوای هەوڵدانێکی زۆری نێوان لایەنە کوردییەکان و لایەنە عەرەبییەکان لە ١٢ی تشرینی دووەمی ١٩٨٠ لە دیمەشق دامەزرا. لایەنەکانی بریتی بوون لە: حزبی شیوعیی عێراق، حزبی بەعسی عەرەبی ئیشتراکی- سەرکردایەتی هەرێمی عێراق، بزووتنەوەی سۆسیالیستی عەرەبی (الحركة الاشتراكية العربية) ڕێکخراوی سوپای میللی بۆ ڕزگاری عێراق (منظمة الجيش الشعبي لتحرير العراق) حزبە کوردستانییەکانیش تەنیا یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان و حزبی سۆسیالیستی یەکگرتووی کوردستان تێیدا بەشداربوون (بۆ زیاتر زانیاری بڕوانە: سروە قادر سمایل، ٢٠٠٩، ١٨).

(٧) بەرەی نیشتمانیی دیموکراتی عێراق (جود) لەلایەن حزبی شیوعیی عێراق، حزبی سۆسالیستی یەکگرتووی کوردستان و پارتی دیموکراتی کوردستان لە ٢٨ی تشرینی دووەمی ١٩٨٠ دامەزرا (بۆ زیاتر زانیاری بڕوانە: سروە قادر سمایل، ٢٠٠٧، ٢٧).

(٨) لە ٦ی شوباتی ١٩٨٣ لە تەڕابلس پایتەختی کۆماری لیبیا نوێنەرانی (١٩) ڕێکخراوی کوردستانی وعێراقی کۆبوونەوە، کە پێکهاتبوون لە: بزووتنەوەی ئیشتراکی عەرەبی، حزبی ئیشتراکی عەرەبی، حزبی سۆسیالیستی کوردستان_عێراق، حزبی بەعسی عەرەبی ئیشتراکی- سەرکردایەتی هەرێمی عێراق، ڕێکخراوی سوپای ڕزگارکردنی میللی عێراق، پارتی دیموکراتی کوردستانی، یەکێتی دیموکراتی یەکبوونی ئیشتراکییەکان، یەکێتی دیموکراتی کوردستانی، کۆنگرەی گەلی عێراق، حزبی شیوعیی عێراق، پارتی گەلی دیموکراتی کوردستانی عێراق، بزووتنەوەی پێشڕەوی دیموکراتی عێراق، کۆنگرەی نەتەوەییەکانی ئیشتراکی، پەلەکانی شۆڕش عێراق، یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان، ڕێکخراوی تورکمانە دیموکراتییەکان، پارتی کاری ئیشتراکی عێراق (بۆ زیاتر زانیاری بڕوانە: فاتح رسول، ٢٠٠٦، ١٣٦ – ١٣٨).

(٩) بۆ زانیاری لەبارەی جیابوونەوەی ئاڵای شۆڕش بڕوانە: پشکۆ نەجمەدین، ٢٠١٠، ١٩٨ بەدواوە؛ برایم جەلال، ٢٠١١، ٤٤٦ بەدواوە؛ کاکل ئەحمەد (کاکە ڕەش) ٢٠١١، ئەحمەد حەمەدئەمین، ٢٠١٦، ٢١١ بە دواوە).

(١٠) بۆ زیاتر زانیاری لەمەڕ ئاشتبوونەوەی گشتی و چۆنییەتی دامەزراندنی بەرەی کوردستان بڕوانە: توانا قادر ئەبوبکر، ٢٠١٧، ١٨-٢٩).

ئەم گۆڤارە لە ماڵپەڕی هەواڵنامەی کتێب داگیراوە hewalname.com/ku

سەرچاوەکان

یەکەم: دیکۆمێنتی بڵاوکراوە

البيان الاول للاتحاد الوطنى الكردستانى فى ٦/١/ ١٩٧٥.

بيان الاتحاد الوطنى الكردستانى بمناسبه انضمامه الى التجمع الوطنى العراقى، ١٩٧٦/٢/١١.

بيان (جوقد) حول المفاوضات المذله التى اقدم عليها الاتحاد الوطنى الكردستانى مع النضام الفاشى فى العراق» فى ٢٥ كانون الاول ١٩٨٣.

بيان (جوقد) تصريح الصحفى، حول رد الاتحاد الوطنى الكردستانى من الجبهه الوطنيه الديمقراطيه ١٩٨٤/١/٢٣.

بيان حول انضمام الاتحاد الوطنى الكردستانى لتجمع الوطنى، ١٩٧٦/٢/١١.

دووەم: بیرەوەرییەکان

ئەرسەلان بایز ئیسماعیل (٢٠٠٢) ڕۆژانی سەخت (بیرەوەی) بەرگی یەکەم، سلێمانی.

برایم جەلال (٢٠١١) چەپکێک لە مێژووی کۆمەڵە، چاپخانەی ڕوون، سلێمانی.

پشکۆ نەجمەدین (٢٠١٠) ئەزموون و یاد ئاڵای شۆڕش و حیکایەتەکانی زیندان، بەرگی یەکەم و دووەم، چاپی سێیەم، بێ شوێنی چاپ.

ڕێباز (٢٠٠٨) قەندیل بەغدا هەژاند، بەشی یەکەم و دووەم، چاپی دووەم، چاپخانەی پەیوەندە، سلێمانی.

کاکل ئەحمەد (کاکە ڕەش) (٢٠٠١)، یەکێتی و ململانێ توێژینەوەیەکی سیاسی ڕەخنەییە لە بەشێکی گرنگی شۆڕشی ڕزگاریخوازی گەلی کورد، چاپی یەکەم، چاپخانەی شەهاب، هەولێر.

مەسعوود بارزانی (٢٠٠٤)، بارزانی و بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کورد» شۆڕشی ئەیلول١٩٦١- ١٩٧٥»، بەرگی سێیەم، بەشی دووەم، چاپی یەکم، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر.

نەوزاد عەلی ئەحمەد (٢٠١٠) پشکۆیەک لە خۆڵەمێشدا بەشێکی گرنگ لە ژیاننامەی هۆمەر شێخمووس، چاپی یەکەم، سوید.

نەشیروان مستەفا ئەمین (١٩٩٩)، خولانەوەی لە ناو بازنەدا دیوی ناوەوەی ڕوداوەکانی کوردستانی عێراق ١٩٨٤- ١٩٨٨، چاپی دووەم، سلێمانی.

نەوشیروان مەستەفا ئەمین (١٩٩٨) پەنجەکان یەکتری ئەشکێنن دیوی ناوەوەی ڕوداوەکانی کوردستانی عێراق ١٩٧٩- ١٩٨٣، چاپی سێیەک، سلێمانی.

نەوشیروان مستەفا ئەمین (١٩٩٧) لە کەناری دانوبەوە بۆ خڕی ناوزەنگ دیوی ناوەوەی ڕوداوەکانی کوردستانی عێراق ١٩٧٥- ١٩٧٨، چاپی دووەم، چاپخانەی زانکۆی سلێمانی، سلێمانی.

مەعد فەیاز (٢٠٠٩) بەشێک لە بیرەوەرییەکانی مام جەلال، وەرگێرانی: سۆران عەلی، چاپی یەکەم، کەرکووک.

سێیەم: نامە و تێزی زانکۆیی

توانا قادر ئەبوبکر (٢٠١٧) بەرەی کوردستانی ١٩٨٧ – ١٩٩٢ توێژینەوەیەکی مێژوویی- سیاسییە، نامەی ماستەر بڵاونەکراوە، کۆلێژی زانستە مرۆڤایەتییەکان، زانکۆی ڕاپەڕین.

سروە قادر سمایل (٢٠٠٩) ئەزموونی کاری بەرەیی لە کوردستان- عێراق ١٢ی تشرینی دووەمی ١٩٨٠-٢ی ئابی ١٩٩٠ (توێژینەوەیەکی مێژوویی-سیاسییە) نامەی ماستەر بڵاونەکراوە، کۆلێژی زانستە کۆمەڵایەتییەکان، زانکۆی کۆیە.

چوارەم: کتێب

ئەلیف: بە زمانی کوردی

ئازاد مستەفا (١٩٨٨) کورتە باسێکی بەرەی کوردستانی، سوێد.

ئەحمەد حەمەدئەمین (٢٠١٦) ڕەوتی چەپ لە باشووری کوردستان کۆمەڵە وەک نموونە، چاپی یەکەم، هەولێر چاپخانەی ڕۆژهەڵات.

دیڤید ماکداول (٢٠٠٣) مێژووی هاوچەرخی

hewalname.com/ku ئەم گۆڤارە لە ماڵپەڕی هەواڵنامەی کتێب داگیراوە

کورد، وەرگێرانی: ئەبوبەکر خۆشناو، بەرگی دووەم، چاپخانەی ڕوون، سلێمانی.

جەمال فەتحوڵڵا تەیب (٢٠١٣) بزووتنەوەی ڕزگاریخوازی کورد لە باشووری کوردستان (١٩٧٥/٣/٢١- ١٩٨٠/١١/٢٨) لێکۆڵینەوەیەکی مێژوویی سیاسییە، هەولێر، چاپخانەی شەهاب.

چەند لاپەڕەیەک لە مێژووی یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان (٢٠٠٥) چاپی دووەم، سلێمانی.

سامی شۆڕش (٢٠٠٢) عێراق و دەورووبەری کورد لەو ناوەندەدا، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر.

سەلام عەبدولکەریم عەبدوڵڵا (٢٠١١) ژیانی سیاسیی لە باشووری کوردستان ١٩٧٥- ١٩٩١ «سەرهەڵدانی ڕەوتی سۆسیالیستی و دروستبونی حزبی سۆسالیستی کوردستان وەک نمونە» چاپی یەکەم، چاپخانەی چوارچرا، سلێمانی.

سەروەر عەبدولڕەحمان عومەر (٢٠٠٢) یەکێتی ی نیشتمانی ی کوردستان دامەزراندن و دەست پێکردنەوەی شۆڕش ١٩٧٥-١٩٧٦ «لێکۆلینەوەیەکی مێژوویی/ سیاسییە» چاپی یەکەم، چاپخانەی نما، سلێمانی.

د. عەلی تەتەر نێروەی (٢٠٠٨) بزاڤی ڕزگاریخوازی نەتەوەی کورد لە کوردستانی عێراق لە سالەکانی جەنگی عیراق و ئیران دا (١٩٨٠- ١٩٨٨) چاپی یەکەم، چاپخانەی حاجی هاشم، هەولێر.

کریس کۆچیرا (٢٠٠٢) بزووتنەوەی نەتەوەی کوردو هیوای سەربەخۆی، وەرگێرانی ئەکرەمی میهرداد، سلێمانی.

محمد مەلا قادر (٢٠٠٧) خەباتنامە، کورتە مێژووی پارتی و کلتوری بارزانی، چاپی دووەم، هەولێر.

محمودی مەلا عزەت (١٩٩٨) بازنەکانی ململانێی و ستراتیجی ئاسایشی نەتەوەی کورد، چاپی یەکەم، سلێمانی.

بێ: بە زمانی عەرەبی

باقر حسين (٢٠٠١) قول ما لايقال عن معارضة العراقية، وقائع واسرار، الطبعه الاولى، بيروت.

حبيب محمد كريم (١٩٩٨)، تأريخ الحزب الديمقراطي الكوردستاني- العراق في محطات رئيسية ١٩٤٦- ١٩٩٣، دهۆک.

سامي شورش (٢٠٠١) كردستان و الاكراد الحركة القومية و الزعامة السياسية ادريس بارزاني نموذجا، دار ئاراس، أربيل.

صلاح الخرسان (٢٠٠١) التيارات السياسية في كردستان العراق قراءة في ملفات الحركات والاحزاب الكردية في العراق ١٩٤٦-٢٠٠١، الطبعة الاولى، بيروت- لبنان.

علي سنجاري (٢٠٠٩) القضية الكوردية و حزب البعث العربي الاشتراكي في العراق، الجزء الثاني، الطبعة الاولى، مطبعة خاني، دهوك.

فاتح رسول (٢٠٠٦) صفحات من تأريخ كفاح الشعب الكوردي، ترجمة وتقديم: كمال غمبار، الجزء الثالث، مطبعة شفان، السليمانية.

كاظم حبيب (٢٠٠٥) لمحات من النضال حركة التحرر الوطني للشعب الكردي في كردستان العراق، دار ئاراس، أربيل.

پێنجەم: گۆڤار:

ئەحمەد حەمەدئەمین (٢٠١٣) بزووتنەوەی سۆسیالیستی کوردستان ١٩٧٦-١٩٨٢ توێژینەوەیەکی مێژوویی سیاسییە، گۆڤاری کلتور، ژمارە (٩)، سلێمانی.

کۆمەڵەی ڕەنجدەرانی کوردستان (١٩٨٦) هاوپەیمانی نەک کلکایەتی، دۆستایەتی نەک نۆکەرایەتی، گۆڤاری کۆمەڵە، ژمارە (١٢) خوولی سێیەم.

شەشەم: ڕۆژنامە

بەرەی کوردستانی (تشرینی دووەمی ١٩٨٨) چالاکییەکانی بەرەی کوردستانی، ژمارە (٢).

دیمانەیەک لەگەڵ جەلال تاڵەبانی (١٩٩٦/٦/٣) ئامادەکردنی: ڕۆژنامەی کوردستانی نوێ، ژمارە (١٢٩٨) سلێمانی.

hewalname.com/ku ئەم گۆڤارە لە ماڵپەڕی هەواڵنامەی کتێب داگیراوە